

PAPHÁZI JÁNOS történész-főmuzeológus

A BAROKK SZÍNHÁZAK KÜLÖNLEGES VILÁGA

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁS A BÉCSI THEATERMUSEUMBAN

TA bécsi Színháztörténeti Múzeum a császárváros talán kevésbé ismert múzeumi közét tartozik. Az Albertina tőszomszédságában, a Lobkowitz téren lévő intézmény 1991 októberében nyitotta meg kapuit a látogatók előtt. A különleges gyűjteménynek az egykori Lobkowitz-palota ad otthont. A múzeum idén ünnepli megnyitásának huszonötödik évfordulóját, s ebből az alkalomból ez év márciusában a barokk látványosságokat, a barokk színházak különleges világát bemutató nagyszabású időszaki kiállítást (*Spettacolo barocco! Triumph des Theaters*) nyitottak. E különleges téma ilyen formában történő feldolgozása már régi terve volt a múzeumnak, mivel szerették volna a nyilvánosság számára is bemutatni gazdag barokk gyűjteményük egy részét. A saját műtárgyakon kívül a tárlaton több mint tizenöt intézmény és magánszemélyek tárgyai láthatók. A bécsi nagy múzeumok mellett többek között Český Krumlovból, Kölnből, Münchenből és Salzburgból érkeztek különleges darabok a kiállításra.

Spettacolo barocco! Triumph des Theaters

TA barokk a színháztörténet egyik legragyogóbb korszakát hozta létre. Minden társadalmi réteg a maga teátrumában mulatott. A királyi és fejedelmi udvarokban a balett és az opera virágzott, míg a nép a vándorkomédiások pajzán bemutatóinak tapsolt. Az opera a barokk kor igazi királynője lett. Főszereplői többnyire az antik mitológia alakjai voltak, a művészek ezeken az isteni szereplőkön keresztül tudták kimutatni hálájukat a korlátlan hatalmú, bőkezű mecénás, az uralkodó felé, aki persze elégedetten látta viszont önmagát mitológiai hősként. A korszak kedvelt látványosságai közé tartoztak a különböző események megünneplésére (például házasságkötés, gyermekszületés) tartott díszkilavígítások, tűzijátékok és lovasjátékok (karusszel), amelyeken sok, pompásan felöltözött, ragyogó díszítésekkel ékített, csapatokban felvonuló nemes úr tartott seregszemlét. Ezek, mint a középkori lovagi tornák utódai különösen népszerűek voltak. A kiállítás kronológiailag az I. Lipót császár korától Mária Terézia uralkodásának első évtizedéig terjedő időszakot öleli fel.

az opera a barokk kor igazi királynője lett

díszkilavígítások, tűzijátékok és lovasjátékok

I. Lipót császár korától Mária Terézia uralkodásának első évtizedéig

TA kiállítás rögtön a bécsi udvari kultúra csúcspontjával, az I. Lipót udvarában megtartott ünnepségek bemutatásával kezdődik. A császár csaknem fél évszázados uralkodása (1657–1705) alatt mintegy négyszáz operaelőadást tartottak. A legkiválóbb itáliai művészek éltek ekkor a császárvárosban: többek között Francesco Sbarra és Nicoló Minató szövegírók, Antonio Cesti, Pietro Andrea Ziani

végtelen
perspektívát
alkalmazó
díszlettervezés
mesterei

és Antonio Draghi karmesterek, valamint Giovanni és Ludovico Ottavio Burnacini építészek, színpad- és jelmeztervezők. Apa és fia, akik a végtelen perspektívát alkalmazó díszlettervezés mesterei voltak.

a Hofburg
belső udvarán
megrendezett pazar
lovasbalett

¶ Lipót 1666-ban vette feleségül unokahúgát, Margit Teréziát, IV. Fülöp spanyol király második lányát. A császár ezzel a házassággal próbálta meg biztosítani a Habsburgok számára a spanyol örökséget. A tizenöt éves ifjú menyasszony 1666 decemberében érkezett Bécsbe. A teremben egy ismeretlen mester rézmetszetén az ebből az alkalomból, 1666. december 8-án rendezett tűzijátékot láthatjuk. A hetekig tartó fényes ünnepek fontos eseménye volt a Hofburg belső udvarán megrendezett pazar lovasbalett, amelyen a császár maga is részt vett. A *La contesa dell'Aria e dell'Acqua* (A levegő és a víz viszálya) című látványosságot 1667. január 24-én mutatták be, koreográfiáját Alessandro Carducci készítette. A „lovas örömnep” az elemek allegorikus harcát mutatta a gyöngy birtoklásáért, amely a császári menyasszonyt szimbolizálta. A négy elemet jelképező lovasok, különböző színekben, jól megkülönböztethető csoportokban vonultak fel. A cselekmény a konfliktus hirtelen megszakításával ért véget, amikor is egy égi hang megparancsolta a harcolóknak, hogy azonnal fejezzék be a küzdelmet. Ezt követően jelent meg a császár, aki kilovagolt az örökkévalóság templomából. Lipótot ekkor úgy ünnepelték, mint aki győzött a természet erői felett. Az eseményről Francesco Sbarra készített olasz és német nyelvű leírást, illetve Jan Thomas udvari festő portréi örökítették meg a legfontosabb szereplőket. Az egyik festményen a Hofburg udvarán álló császárt láthatjuk, aki arannyal gazdagon díszített római ruhát s mellvértet visel, amelynek közepén egy nagy rózsza, valamint gyémánt díszítés található. Jobb kezében jogart tart, fején a császári koronára emlékeztető tollas fejdísz visel. Úgy tűnik, hogy a festő eredetileg több alakot is tervezett a képre, mivel lovasokat sejtethünk a háttérben, ezeket azonban később átfestette. Thomasnak az eseményhez kapcsolódó másik festménye Gundakar Dietrichstein gróf főkamarást ábrázolja, aki zöld

A korszak kedvelt látványosságai közé tartoztak a különböző események megünneplésére (például házasságkötés, gyermekszületés) tartott díszkilágítások, tűzijátékok és lovasjátékok (karusszel), amelyeken sok, pompásan felöltözött, ragyogó díszítésekkel ékített, csapatokban felvonuló nemes úr tartott seregszemlét.

ruhát visel, amelyet virágokkal, levelekkel és ágakkal gazdagon díszítettek. Fején hatalmas, tollas kalap látható. Fekete, ágaskodó lovát is díszesen felszerszámolták: pompás lótarakot s tolldísz kapott.

¶ A császári esküvő alkalmával rendezett nagy ünnepségsorozat részeként, 1667. február 16-án mutatták be a *Galathea* című pásztorjátékot. Zenéjét Pietro Andrea Ziani szerezte, míg a librettót Antonio Draghi írta. A teremben balra Jan Thomas díszes, aranyozott barokk keretbe helyezett festményei az újdonsült császári párt Acis, a pásztor, illetve *Galathea* szerepében mutatják. Az ábrázolás azonban nem feltétlenül jelenti azt, hogy az ifjú pár ténylegesen is színpadra lépett, hanem sokkal inkább az udvari előadás szimbólumokban való gazdagságát példázza.

¶ 1668-ban a császár feleségét 17. születésnapja alkalmából Marc Antonio Cesti *Il pomo d'oro (Aranyalma)* című operájának bemutatójával lepte meg, amely a 17. század talán legkülönlegesebb színházi eseménye volt. A 1668. július 12. és 14. között előadott darab librettóját Francesco Sbarra írta. Az olasz nyelvű opera öt felvonásból és hatvanhat jelenetből állt. A kiállításon Matthias Küsel gyönyörűen színezett metszeteit látva hiteles képet kapunk a huszonnégy szín változásáról. A darab bevezető allegóriája után sorra következtek a különböző helyszínek: Pluto, majd Jupiter palotája, az Ida-hegy erdeje, Parisz palotájának udvara, a Gyönyörök kertje, s végül a nagy fináléban Parisz kéjlaka. A közönséget elkápráztatta a látvány, amelynek megvalósításához több tucat távlatban megfestett kulisszára, több száz jelmezre és maszkra volt szükség, amelyeket mind Burnacini tervezett. Az erre az alkalomra épített színház belső terét a flamand Frans Geffels színezett rézmetszetén láthatjuk. Az ábrázolásokkal szemben álló vitrinben tekinthetjük meg az opera rekonstrukciós modelljét, amelyet az 1955-ös bécsi Európai Színházi Kiállításra készítettek. A modell a főszereplő, Parisz palotájának udvarán játszódó jelenetet ábrázolja, amikor épp döntést kell hoznia, hogy melyik istennőt illeti meg az alma. Eközben a gúnyolódó Momus, majd az isteni riválisok, Héra és Pallasz Athéné is meglátogatják. A modell egy mechanikai szerkezet segítségével ennek a három alaknak a zsinórpadlásról történő színre lépését szimulálja.

¶ A második terem a Habsburgok nagy ellenfelét, XIV. Lajos francia uralkodót és udvarának ünnepségeit mutatja be. A Bourbonok és a Habsburgok már a 16. század óta rivalizáltak egymással az európai vezető hatalmi pozícióért. Ezt a harcot nemcsak a diplomácia és a háború eszközeivel vívták, hanem fényűző ünnepi rendezvények által is, amelyek pompás megrendezésével egymást próbálták túllicitálni. A helyiségbe lépve a Napkirály életnagyságú kosztümös ábrázolása fogadja a látogatókat. A reprodukció az ifjút mint a Napot ábrázolja

az opera öt felvonásból és hatvanhat jelenetből állt

több tucat távlatban megfestett kulisszára, több száz jelmezre és maszkra volt szükség

OSTANZA e FORTEZZA rappresentata nel Reale Castello di Praga L'anno MDCCXXIII.

az 1653-as párizsi *Ballett de la Nuit* egyik szerepében. Az akkor tizenöt éves uralkodó az udvari balettben arany jelmezben, a felkelő nap szerepében jelent meg.

¶ XIV. Lajos és I. Lipót császár politikai ellenfelek voltak, de spanyol feleségeik révén (Mária Terézia és Margit Terézia infánsnők) sógorságban is álltak egymással. Már a párizsi és a bécsi esküvői ünnepségek is alkalmat adtak hatalmuk reprezentálására: így 1660-ban a francia királyi pár bevonulásához az argonauták hajója s az Aranygyapjú is hozzá tartozott. A jelzés arra vonatkozott, hogy a Bourbonok a Habsburgok házi lovagrendjére is igényt tartanak. Két évvel később Párizsban, a dauphin születése alkalmából rendezett allegorikus lovasjátékon XIV. Lajos római császári jelmezben vett részt. Ez a császárral szembeni újabb provokáció volt. A fényűző menet végigvonult a városon a Tuileriák és a Louvre közötti térre. Az ünnepségről Charles Perrault készített leírást, amely 1670-ben jelent meg. A kiállításon szereplő mű számos illusztrációt tartalmaz a különböző résztvevőkről és kíséretükről. A különleges kötet az Osztrák Nemzeti Könyvtár legértékesebb darabjai közé tartozik.

illuzionista
díszlettervezők

¶ Bécshez hasonlóan a francia udvarban is itáliai művészeket alkalmaztak, mindegyiket színházi mérnököket, és díszlettervezőket. Elsőként Giacomo Torellyt, majd Gaspare és Carlo Vigaranyt. A két Vigarany, apa és fia Mazarin bíboros pártfogoltjai, illuzionista díszlettervezők voltak, akiket a történetírás általában a színpad „nagy boszorkánymestereinek” nevez. A velencei Torelly volt az, aki a díszlettechnikában bevezette az egyszerre történő színváltásokat, a tárlaton hét színpadképtervét is megtekinthetjük. Párizsban nagy sikert aratott Paolo Saccati *La Finta pazza* című operájának újra színpadra vitelével. Az 1645-ös előadás címlapja és három színpadképét ábrázoló metszet szintén látható a kiállításon.

a balett, a színház,
a zene, a lakoma,
a tánc és a játék –
hatszáz meghívott
vendég részvételével

¶ XIV. Lajos 1664-ben kezdte a versaillesi kastélyt állandó rezidenciájává kiépíteni. Az első többnapos ünnepséget igazán emlékezetes eseménnyé tették: 1664. május 7. és 13. között tartott Az *elvarázsolt sziget gyönyöreinek* (*Les plaisirs de l'isle enchantée*) nevezett ünnepségsorozat a kastély parkjában. Fényűző keretek között zajlott a balett, a színház, a zene, a lakoma, a tánc és a játék – hatszáz meghívott vendég részvételével. A helyszín művészi kialakításáért Carlo Vigarany, udvari és színházi építész volt a felelős. Ezt a különleges eseményt a kiállításon egy 1673-as, ábrákkal gazdagon illusztrált, díszes kötet eleveníti fel. A könyv metszetei Israhel Silvestre alkotásai.

¶ A harmadik terembe (*Spettacolo medico* – *Ünnepségek a Mediciek firenzei udvarában*) lépve a 16. század végi Firenzébe képzelhetjük magunkat, ahol a Mediciek udvarában gazdag ünnepi kultúra alakult ki. A Medici család a 15. század folyamán textiltereskedelem és bankügyletek révén tett szert gazdagságra és

hatalomra. Annak érdekében, hogy a família gazdasági pozícióját biztosítsák és elismertségét növeljék, Európa vezető uralkodóházaival politikai és dinasztikus kapcsolatok kiépítésére törekedtek. Színház- és zenetörténeti szempontból a Medici I. Ferdinánd nagyhercegnek Lotaringiai Krisztinával kötött házassága alkalmából, 1589 májusában rendezett ünnepségek voltak a legjelentősebbek. Ekkor mutatták be az Uffizi színházában Girolamo Bargagli *La Pellegrina* című vígjátékát, amelyet a felvonások között hat fényűzően megrendezett zenei betéttel egészítettek ki. Ezek a drámailag önálló epizódok, közjátékok (intermediumok) az opera korai formáinak tekinthetők. Aztán a 16. század végén a firenzei *Camerata*, egy költőkből, zeneszerzőkből és tudósokból álló műpártoló csoport (Peri, Caccini és társaik) kezdeményezésére kialakult az opera, amelyek között az első Jacopo Peri *La Dafne* (1598) és *Euridice* (1600), valamint Monteverdi *L'Orfeo* (1607) című műve volt. A terem falain a Firenzében bemutatott operákról (*La regina Sant' Orsola*, 1625; *La liberazione di Ruggiero dall'isola d'Alcina*, 1625), pásztorjátékokról (*Il giudizio di Paride*, 1608) és lovasbalettekről (*La giostra dei venti*, 1608; *Il mondo festeggiante*, 1661) készült korabeli ábrázolásokat láthatjuk. Egy vitrinben 17. századi hangszereket tekinthetünk meg: egy viole da gambát, egy kornétot, egy dulciánt (a mai fagott elődje), s egy theorbot (lantszerű, hosszú pengetős hangszer). A kiállítás rendezőinek kiváló ötlete alapján a korabeli operákat nemcsak képeken láthatjuk, hanem a kihelyezett fülhallgatók segítségével bele is hallgathatunk ezekbe.

A reneszánsz kor színházának szöveg uralta világával szemben a barokkban a hangsúly a látványra került, minden a vizuális hatást szolgálta. A figyelem középpontjába, a drámaírók és a színészek helyére a díszlettervezők és a gépek mindentudó kezelői léptek.

¶ A negyedik terem (*Karnevál és Commedia dell'arte az utcán és az udvarban*) a barokk jelmezek színpompás világába kalauzolja el a látogatót. Láthatjuk az udvari látványosságok, farsangi ünnepek kosztümjeit, s az itáliai *commedia dell'arte* színészeinek maszkjait és jelmezeit. A farsang a barokk korban hagyományosan az év legfontosabb ünnepi időszaka volt. Minden ember számára, rangtól függetlenül lehetőséget adott, hogy a beöltözés és az elmaszkírozás által a hétköznapokból kilépjen, s a hosszú böjti időszak kezdete előtt még egyszer egy jót mulasson. Egészen a 17. századig a jelmezes felvonulások, ünnepségek elsősorban

a farsang a barokk korban hagyományosan az év legfontosabb ünnepi időszaka

Idomított állatok előadása
Ötrészes miniatűr színház, Augsburg, 1750 körül
Martin Engelbrecht, Theaternuseum, Wien

Olasz komédiások előadása
Ötrészes miniatűr színház, Augsburg, 1750 körül
Martin Engelbrecht, Theaterrmuseum, Wien

Maschere ridicole, Bécs, 1680 körül
Lodovico Ottavio Burnacini, Theatermuseum, Wien

Pantalone – Arlecchino – Capitano. Bécs, 1680 körül
Lodovico Ottavio Burnacini, Theatermuseum, Wien

az utcán zajlottak. A commedia dell' arte színházi műfaja, mint rögtönzött színjáték a 16. századi Itáliában alakult ki. Jellegzetes maszkjaikkal (mint például Arlecchino, Brighella, Pantalone, Dottore vagy Capitano) kezdetben az utcán és vásárokon léptek fel, majd később mint hivatásos színészek az európai udvarokba is bejutottak. Hogy milyen kedveltek is voltak ezek az öltözetek, azt jól mutatják Lodovico Burnacininek a kiállításon szereplő színezett rajzai, drága és színpompás jelmeztervei.

a hagyományos
ikonográfia alapján
tervezték

¶ A maszkok mellett az egyes alakok azonosításában a jelmezek is központi szerepet játszottak, emiatt azokat a hagyományos ikonográfia alapján tervezték. A 17. század végi stílusnak megfelelően a szolgáló Arlecchino színes kockás jelmezt viselt. Pantalone, a vagyonos, megözvegyült aggastyán fekete köpenye alatt piros zekét és piros nadrágot hordott. Pulcinella túl nagyra szabott ruhát, lelógó ruhaujjat és nadrágot viselt. A Capitano az egyetlen álarc nélküli figura, spanyol stílusú, fekete kosztümöt viselt. Gallérja, ruhaujja, térdszalagja különösen hangsúlyos. A teremben látható 18. századi ruhadarabok, jelmezek és egyéb kiegészítők (sapkák, kalapok és cipők) a Český Krumlov-i kastélyszínház gyűjteményéből származnak.

a Český Krumlov-i
kastélyszínház

¶ Az ötödik helyiség egy vetítőszoba, amelyben Český Krumlov barokk kastélyszínházáról tekinthetünk meg egy dokumentumfilmet. Megtudhatjuk, hogy 1680 és 1682 között Johann Christian Eggenberg egy különálló színházépületet építtetett a kastély ötödik udvarán. A színházi kultúra iránti érdeklődés a 18. század második felében lendült fel ismét, amikor is Josef Adam Schwarzenberg egy átfogó – a színházi épületet is magába foglaló – teljes kastélyrekonstrukciót végzett el. Ennek eredményeként 1765–1766-ban az egész épületet helyreállították. A kastélyszínház átalakítása minden valószínűség szerint Andrea Altomonte, bécsi császári udvar színházépítész tervrajzai alapján készült el. Ezt követően azonban nem történt átalakítás, sem modernizáció. Eredeti formájában maradt meg a színház épülete, nézőtere a padosorokkal, a zenekari árok, a színpad, a színpadi szerkezetek, dekorációk, jelmezek, kellékek. A kastélyszínház kiemelt fontosságú műemlék, nemcsak a fennmaradt anyagok mennyisége miatt különleges, hanem azok hitelessége miatt is. A kastélyszínházban csaknem kifogástalan állapotban megmaradt átfogó gyűjtemény a következő tárgyakat tartalmazza: a tizenhárom alapszínhez tartozó berendezés (sok kombinációs és variációs lehetőséggel), a hozzá tartozó háttérfüggönyökkel, 125 kulissza, több mint 645 ruhadarab és tartozéka, 179 kellék, ötven speciális effektushoz való eszköz és 410 világítóegység. A kastély könyvtárában kétezer-négyszáz kötetnyi szöveggönyv és több mint háromszáz kötetnyi partitúra maradt fenn. Manapság Český Krumlov kastélyszínháza azon néhány helyek egyike, ahol a barokk

eredeti formájában
maradt meg
a színház épülete,
nézőtere
a padosorokkal,
a zenekari árok,
a színpad,
a színpadi
szerkezetek,
dekorációk,
jelmezek, kellékek

színház eredeti atmoszférája egyedi módon maradt meg, s ahol tanulmányozható és bemutatható a 18. századi színházi gyakorlat. A teátrum néhány éve újra látogatható, s évente rendeznek benne történetileg hitelesen rekonstruált előadásokat.

pompa és színpadi trükkök

¶ A következő terem *Az illúzió művészete – A barokk színpadok perspektívája és technikája* címet kapta. A reneszánsz kor színházának szöveg uralta világával szemben a barokkban a hangsúly a látványra került, minden a vizuális hatást szolgálta. A figyelem középpontjába, a drámaírók és a színészek helyére a díszlettervezők és a gépek mindentudó kezelői léptek. A perspektivikusan megnyílt tér ámulatba ejtette a nézőket. Pompa és színpadi trükkök tekintetében a barokk operaelőadásai felülmúlhatatlanok voltak. A színpadon a korlátozott technikai eszközök eredményeként egyfajta mágikus homályban mozogtak a színészek. Így a néző csak bizonytalan körvonalakat észlelt, a kosztümökre varrt kis tükrök visszatükröződését, a jelmezek arany hímzését, s a gyertyák lángjának homályos pislákolását. A színházi mérnökök és díszletfestők a perspektíva igazi mestereivé váltak. Működésük tere, a kulisszás színpad feltalálása a 16. század utolsó harmadában Giovanni Battista Aleotti nevéhez köthető. A kulisszák fa keretre felhúzott, perspektivikus festéssel ellátott lenvásznak voltak, amelyeket párosával rendeztek el a színpad mindkét oldalán, egymásnak háttal, progresszív módon. Ezeket kulisszakocsikra szerelték fel, amelyek segítségével a szerkezeteket a színpad alatti térben, csiga- és kötélrendszer segítségével jobbra és balra tudták mozgatni, a színpad szélétől annak belseje felé, s vissza. A színpadképváltások a nyílt színen történtek: ha egy kulisszát kihúztak a nézők látótéréből, azzal egyidejűleg egy másikat toltak a helyére. Az ámuló közönségnek így gyorsan, másodpercek leforgása alatt tudtak új látvánnyal, új színpadképpel szolgálni. Több híres szerző írta le gondolatait a perspektíva alkalmazásáról, több ilyen rajzokkal díszített értekezés is látható a tárlaton. A római Szt. Ignác-templom mennyezetfreskóin, majd a jezsuiták bécsi templomának belső kialakításán dolgozó Andrea Pozzo színházi festőként is tevékenykedett. Kétrészes, rézmetszetekkel illusztrált értekezése a perspektíváról (*Perspectivae pictorum atque architectorum*), 1693-ban és 1700-ban készült. Az első kötetet I. Lipót császárnak ajánlotta, aki 1702-ben Bécsbe hívta. Ferdinando Galli-Bibiena írása az építészetről Pármában jelent meg, 1711-ben. A metszetekkel gazdagon illusztrált munka az építészet klasszikus témáival foglalkozik, de azt is célul tűzte ki, hogy olvasóit praktikus megoldásokra vezesse rá.

A színpadképváltások a nyílt színen történtek

¶ A teremben kiállított három oldalkulissza három különböző díszletből származik: a „kert”, „katonai tábor” és a „város” díszletekből. Ez a három szín nagyon kedvelt volt a barokk korban, s gyakran használták az operák típusdíszleteiként.

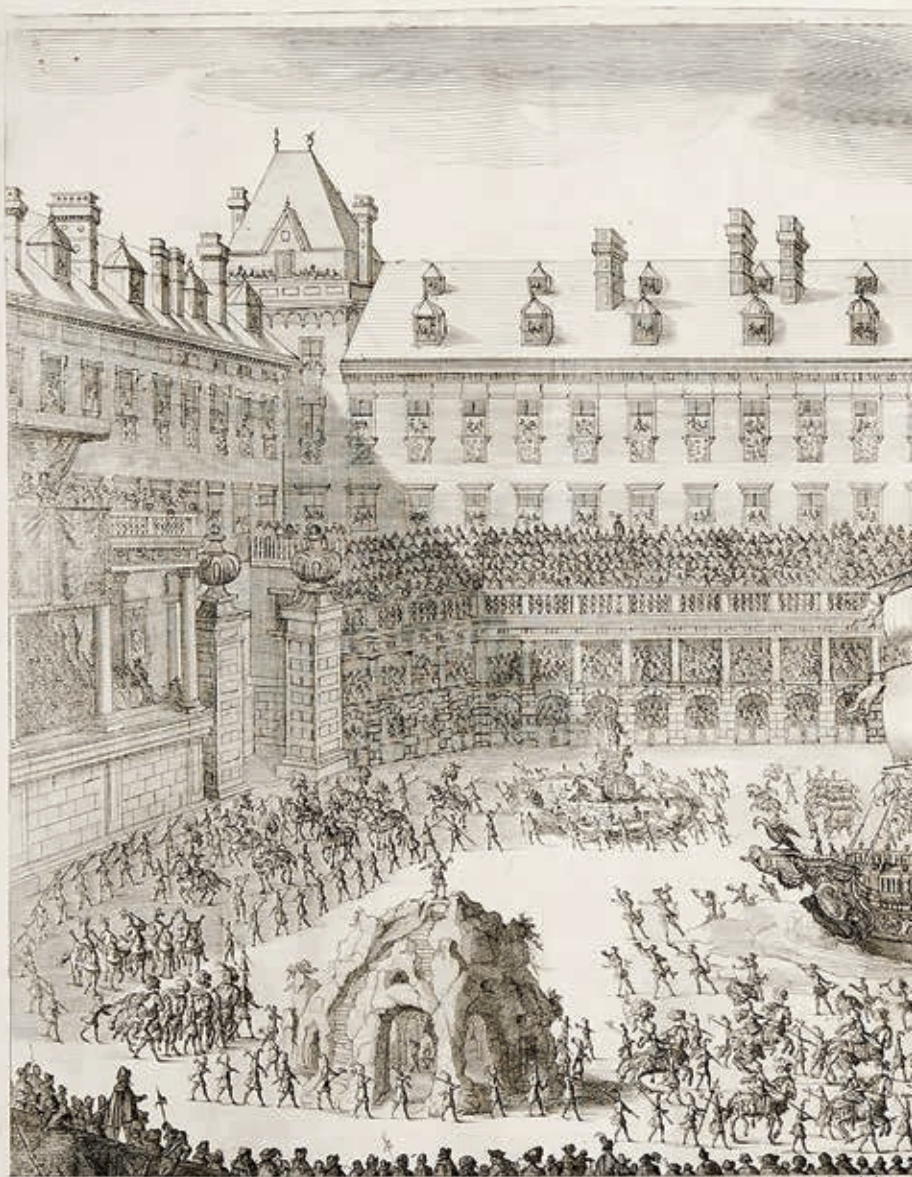
Parádás kocsi, Bécsi Lovas Balett, 1667
Gerard Bouttats metszete Nikolaus van Hoy után, Theatermuseum, Wien

condotta dal Ser^{mo} Sig: Principe Carlo di Loreno, con accompagnatura di Trenta Grisi.
van Mey. S.C.M. pin. et delin. Serhart Doulatz, Vmuerf: Vienenf: fculp: et. fo.

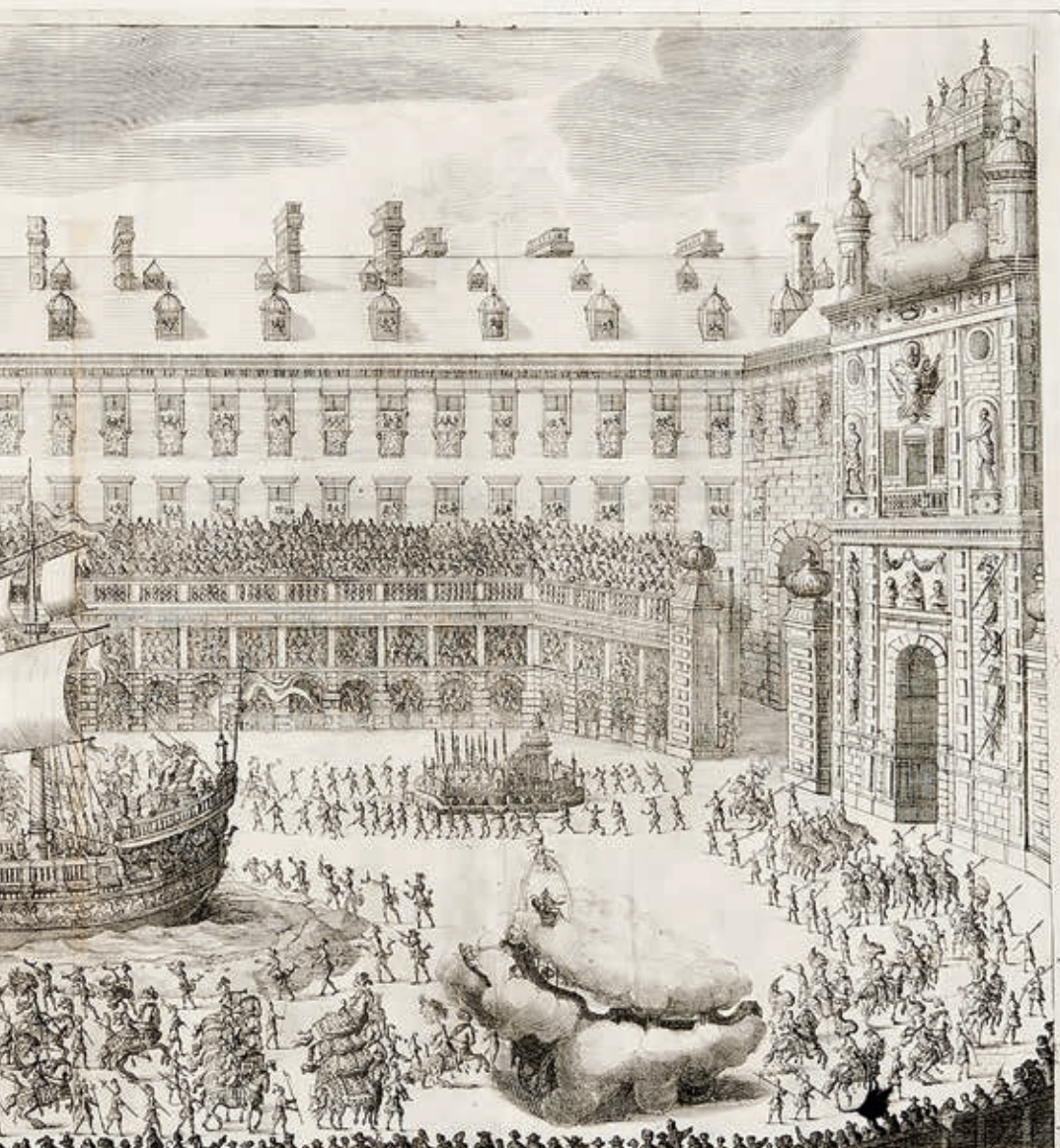
A Bécsi LovasBalett előadása, 1667
Franciscus van der Steen metszete Nikolaus van Hoy után,
Theatermuseum, Wien

Compagnia de Cavalieri, e loro seguito con le Machine, et accompagnatori de gli Elementi, la Panna dell' Aria capitate del Ser.^{mo} Principe Giose de Ferris, e sua corte, et condotta dal Ser.^{mo} Pr.^{mo} Filippo Palatino di Solopach con la sua scuola della Terra, guidata dall' Illmo et Exc.^{mo} Sig.^o Conte Suarducci di N.

Giorden van Hoy, S.C.M. pin. et del.

Ordinato e dipinto da
Ca.

... nella del Fregate per militare, ordinata dall' Illmo e Ecc.^{mo} Conte Raimondo Montecavallo, Tenente 3.º dell' Arma di Sua Maestà Cattolica, per Carlo, di Stato; e l'altra dell' Aquila
 ... della Sta Maria, di Stato; - Città Aless.^{da} di Sua Maestà Cattolica. Nella Piazza di Castello rappresentata nel magnifico Cortile dell' Imperiali Reali, in Vienna, per le Augustissime Nere e di Sta

Il Sig.^{ro} Carlo ^{Alfonso} Alexander Caracci
 di Pagan, Architetto.

Firenze, nella Stam. S. C. M. July. 1779.

a természet
különböző hangjai

szélgép

esőt utánzó
szerkezet

Hogy az előadások drámai hatását fokozzák, különböző szerkezeteket alkalmaztak a színpadok mögött. A természet különböző hangjait, szelet, esőt és mennydörgést tudtak így produkálni. A kiállításon egy szélgépet, illetve egy esőt imitáló szerkezetet is láthatunk. A szélgép esetében egy durva lenanyagot tekertek egy fa keréken. Amikor a kerék mozgásba jött, zúgó vihar hangját utánozta. Az esőt utánzó szerkezet hasonló alapelv szerint működött: egy borsóval, vagy apró kövekkel megtöltött forgó dobról van szó. A mennydörgés zaját pedig úgy utánozták, hogy köveket öntöttek egy fém kondérba.

¶ A tárlat utolsó előtti terme a *Szent látványosságok – Vallásos színház és szent sír* címet viseli.

A Bourbonok és a Habsburgok már a 16. század óta rivalizáltak egymással az európai vezető hatalmi pozícióért. Ezt a harcot nemcsak a diplomácia és a háború eszközeivel vívták, hanem fényűző ünnepi rendezvények által is, amelyek pompás megrendezésével egymást próbálták túllicitálni.

¶ A színház a barokk idején beköltözött a templomokba és a kolostorokba is. A templomok terét különösen a „szent sírok” által tudták jelentősen dramatiszálni. Ezeket mint kulisszás színházakat az oltár előtt építették fel, s fafigurák segítségével életképekké rendeztek be. Ezek a hívők csodálatát váltották ki, de oratóriumok előadásakor háttérként is használták őket. A bécsi udvarban fejlődött ki a vallásos drámák speciális formája, a passióoratórium. Az egyházi rendek közül elsősorban a jezsuiták, a bencések, és a piaristák tudták kihasználni a színház szuggesztív erejét. Diákjaikkal drámaelőadásokat adattak elő, amelyek nemcsak nyelvi és retorikai gyakorlatok voltak, hanem – az ellenreformáció szellemében – vallási nézeteket is közvetítettek. A császári udvar nemcsak anyagilag támogatta a jezsuita rendet, hanem színházuk részére udvari művészeit is rendelkezésre bocsátotta. A bencéseknél a Salzburgi Egyetemen zajlott a legjelentősebb színházi élet.

¶ Johann Andreas Pfeffel és Christian Engelbrecht 1705-ben készült rézmetszeten a Hofburg kápolnájának belsejét láthatjuk, amint a rendek hűségesküt tesznek az új uralkodónak, I. József császárnak. A kápolnát liturgiai, illetve ceremoniális események alkalmával, valamint passióoratóriumok bemutatójára is használták. A teremben Giuseppe Galli-Bibiena több rajzát, passióoratóriumokhoz készült terveit, valamint Lodovico Burnacini nyolc ceruzarajzát is

megtekinthetjük. Ezeknek a passióoratóriumokhoz készült terveknek az alsó felében egy bibliai jelenetet láthatunk, míg a felső képrész félköríves lezárásában az Oltáriszentség kapott helyet.

fényűzően
megrendezett
császársjáték

¶ A bécsi jezsuita kollégiumban 1659-ben, az előző évben császárrá koronázott I. Lipót tiszteletére tartottak előadást. A *Pietas victrix* című latin drámát a kollégium nagy színháztermében adták elő, a császár és udvartartása jelenlétében. A darabot minden idők leghíresebb jezsuita drámaírója, Nicolaus Avancini írta, aki Nagy Konstantinnak Maxentius felett, a Milvius-hídi csatában aratott győzelmét (312. október 28.) dolgozta fel. A fényűzően megrendezett császársjáték (*Ludus caesareus*) több szálon is kapcsolódott Lipóthoz és a dinasztiahoz. A kiállításon a színdarabot bemutató, rézmetszetekkel ellátott kötet látható.

¶ A kiállítás záró termébe (*Spettacolo barocco austriaco II – A bécsi udvar ünnepei a 18. század első felében*) érkezve VI. Károly császár portréja fogadja a vendégeket. Uralkodása idején a bécsi udvar barokk látványosságai elérték csúcspontjukat. Továbbra is az itáliai opera volt a meghatározó, s az ünnepi alkalmakat (például a trónörökös születése 1716-ban vagy Károly cseh királlyá történő koronázása 1723-ban) nagy pompával ünnepelték meg. Apostolo Zeno, Pietro Pariati és Pietro Metastasio írták az operák szövegekönyveit, amelyeket Antonio Caldara, Francesco Bartolomeo és Ignazio Conti vagy Johann Joseph Fux zenésítettek meg. A Galli-Bibiena család több díszlettervezője és Daniele Antonio Bertoli jelmeztervező látták el azokat a feladatokat, amelyeket korábban Lodovico Burnacini egyedül végzett el.

új szórakozási
formák,
mindenekelőtt
a bálók jutottak
egyre nagyobb
szerephez

¶ VI. Károly 1740-ben bekövetkezett halálakor vége lett a különleges színházi ünnepek korszakának. Mária Terézia kezdetben fenn akarta ezt tartani, de az osztrák örökösödési háború kiadásai miatt hiányozták hozzá az anyagi eszközei. Az udvari színházi előadások egyre inkább átkerültek a császári rezidenciák magántermeibe, s új szórakozási formák, mindenekelőtt a bálók jutottak egyre nagyobb szerephez. Mária Teréziát mint magyar és cseh királynőt ifj. Gabriel Bodenehr 1741 és 1745 között készült mezzotintóján láthatjuk. Az augsburgi rézmetsző alkotásának előképeként Georg Retwein festménye szolgált, amely az ifjú uralkodónót a magyar Szent Koronával ábrázolja. A korona mellett a jogar, míg a háttérben a magyar címer látható. A festmény a Martin van Meytens által széles körben elterjesztett félalakos kompozíciót követi. A királynót a magyar huszáregyenruhák ihlette öltözetben ábrázolja. Ruhája, a görbe kard és a háttérben álló hadi sátor az örökségét harc árán is megvédő uralkodónót reprezentálják. Mária Terézia 1743. január 2-án Prága visszafoglalásának örömeire egy lovasjátékot rendezett hölgyeknek, amelyen saját maga is részt vett. A különleges karusszelt nemcsak a korabeli leírások, hanem különböző ábrázolások

Giardinieri - Szereplők a bécsi királyi udvar karneváli játékból, Bécs, 1680 körül
Lodovico Ottavio Burnacini, Theatermuseum, Wien

104.

Antonio Daniele Bertoli: Bacchánsnő, Bécs, 1730 körül
Theatermuseum, Wien

a Galli-Bibienna
család
vázlatkönyve

is jól dokumentálják. A kiállított, részben lavírozott tollrajz Mária Terézia visszaterését ábrázolja a Hofburgba, amint éppen elhalad a még be nem fejezett Mihály-szárny és a régi Burgtheater mellett. A kocsikat egy lovag irányította, a hölgyek az ügyességi feladatokra koncentráltak, a kagyló alakú kis kocsik hátsó részében helyezkedtek el. Az ünnepség után a királynő néhány fegyvertárával a kocsikon végigvonult a városon, a nép nagy öröme. Érdekesség, hogy az aranyozott, kagyló alakú kocsik közül egy ma is megvan a bécsi Hintómúzeum gyűjteményében. A kiállításnak ebben a termében láthatjuk a Galli-Bibienna család vázlatkönyvét. A 162 lapból álló, tusrajzokat és munkaközi vázlatokat tartalmazó kötet értékes gyűjteménye a család bécsi működésének, s mintegy húszéves időtartamot (1718–1738) ölel fel. Az album legtöbb rajza a műhely vezető testvérek, Giuseppe és Antonio alkotásai.

Bertoli 298 rajzát
tartalmazó
mappája

- ¶ A kora rokokó legkitűnőbb jelmeztervezője Antonio Daniele Bertoli volt, aki 1707-ben lépett császári szolgálatba. Színházi munkája mellett Mária Terézia rajztanára volt, s a művészeti galéria és a művészeti kamara inspektori állását is betöltötte. A Színháztörténeti Múzeum Bertoli 298 rajzát tartalmazó mappáját őrzi, amelyek a császári család tulajdonában maradtak meg. Az ebben található kosztümös figurák jól tükrözik a késő barokk és a kora rokokó operák jelmezeinek pompáját. Feltűnő Bertoli finom technikája: a lapokat tollal, hajszálfinom grisaille technikával készítette.
- ¶ A tárlat zárásaként Bernardo Bellotto (Canaletto) vedutáját láthatjuk a Lobkowitz térről. A festmény annak a tizenhárom látképnek az egyike, amelyeket a festő 1759–60-ban Mária Terézia megrendelésére készített a császárvárosról. A mester a szűk teret az Ágoston-rendiek kolostorának első emeletéről északi irányba tekintve ábrázolja, háttérben a Stephansdom épülete magasodik. A Lobkowitz-palota a bal oldalon, a reggeli nap fényében ragyog, míg a vele szemben lévő kórház épülete árnyékban marad. A palota 1685 és 1687 között épült. Ez volt a város első igazán jelentős barokk stílusú palotája. Az épületet Giovanni Pietro Tencala tervezte gróf Philipp Sigmund Dietrichstein főistálló-mester részére. 1694-ben aztán Johann Baptist Fischer von Erlach tervei alapján folytatták az építést. A palota – több tulajdonosváltást követően – 1745-ben került a Lobkowitz-család tulajdonába, amely után jelenleg is a nevét viseli.
- ¶ A kiállítás egy kurátorcsapat munkája, amelynek tagjai Daniela Franke, Rudi Rissatti, Andrea Sommer-Mathis, Alexandra Steiner-Strauus voltak. A tárlathoz igényes, tizennyolc kísérőtanulmányt és műtárgyjegyzéket tartalmazó, 340 oldalas katalógus jelent meg, számos kísérőprogram, koncertek és kuratori vezetések kapcsolódnak. Az igazán érdekes, szépen kivitelezett kiállítás 2017. január 30-ig látogatható.

Az Erdős Renée-ház részlete
Szesztay Csanád felvétele

